

M. BUCOVALĂ

MEDALIOANE CERAMICE DESCOPERITE ÎNTR-UN MORMÎNT DE EPOCĂ ROMANĂ LA TOMIS

Puținele rînduri de față sînt destinate a prezenta o interesantă descoperire făcută de asemenea, cu prilejul unor lucrări edilitare în orașul Constanța. Este vorba de descoperirea a trei piese ceramice, ce făceau parte din inventarul unui mormînt apărut într-una din necropolele de nord-vest ale vechiului Tomis, într-un punct situat la întretăierea actualelor străzi Ștefan cel Mare și I. Gh. Duca.

Din păcate, săpătura a distrus aproape în întregime mormîntul respectiv ; s-a putut stabili doar faptul că ritul era de inhumație, orientarea scheletului era est-vest, iar groapa fusese săpată la adîncimea de — 1,65 m. Singurele obiecte recuperate din inventarul funerar sînt trei medalioane ceramice, pe care le vom prezenta mai jos, fără a putea preciza dacă acestea erau însoțite de alte materiale.

1. Medalion foliform, lipit, întreg, (fig. 1). Inv. 12689 — lungime 0,116 m, lățimea maximă 0,075 m, grosime 0,007 m. Ceramică roșie cărămizie, de bună calitate, ușoară, bine arsă, acoperită de angobă roșiatică, ceva mai deschisă la culoare pe spate. Acesta este simplu, bine netezit și ușor albiat.

Fața reprezintă o frunză stilizată, care păstrează elementele principale ale configurației acesteia. Mijlocul ei este ocupat de o frunză de acant, stilizată, al cărei centru (linie mediană) are ca punct de plecare orificiul de agățat. Marginea propriu-zisă a medalionului, ușor înălțată și rotunjită, formează o bordură de care se lipesc alte motive stilizate, dantelate, realizate la vîrf prin puncte excizate, respectînd formatul unei frunze. Între acestea și frunza de acant, ce ocupă locul nervurii centrale, apar motive șanțuite, ușor curbate, asemănătoare cu frunze de lotus. Asemeni marginii de lîngă codița unei frunze obișnuite, părțile laterale orificiului de prindere sînt intens „ridate“. Cît despre orificiul

de prindere, acesta este mai mare la fața principală, dovedind cert faptul că medalionul a fost purtat sau agățat.

2. Medalion cu motive vegetale stilizate (fig. 2). Lipit, vârful rupt, zgîrieturi pe alocuri. Inv. 12688 — lungime 0,109 m, lățimea maximă 0,069 m, grosime 0,006 m. Argilă roșie cărămizie, densă și ușoară, bine arsă, acoperită cu angobă roșie uniformă.

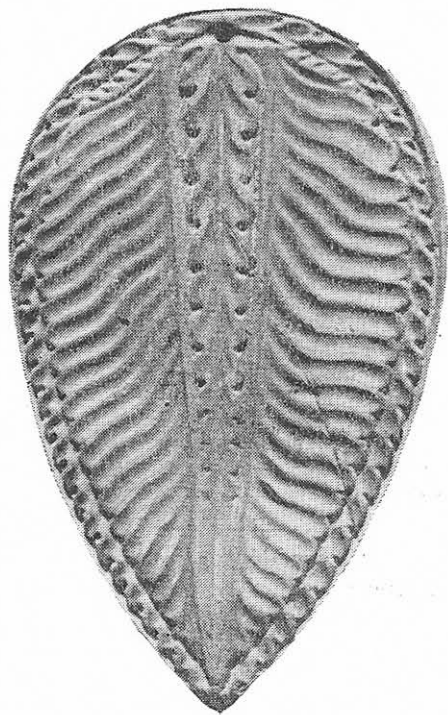

Fig. 1. Medalion foliform, întreg.
Inv. 12.689 — lung. 0,116 m, lat. 0,075 m,
gros. 0,07 m.

Fig. 2. Medalion foliform, cu vârful rupt.
Inv. 12.688 — lung. 0,109 m, lat. 0,069 m,
gros. 0,006 m.

Atît ca formă, cît și ca ornamentare, cel de al doilea medalion este identic cu precedentul. Spatele, bine netezit și lustruit, este ușor albiat. Ornamentele de pe fața apar însă mai estompate, datorită atît tiparului mai uzat, cît și finisării, mult mai neglijente în raport cu aceea a primului exemplar. Sînt mai puțin vizibile deci, atît marginile frunzei de acant ce ține locul nervurei mediane, cît și cele două margini propriu-zise, care dau în final impresia a două frunze suprapuse, cea de jos fiind mai lată. Finisarea mult mai neatentă este dovedită de faptul că punctele în relief care prin excizie dau impresia de „șnur“ a marginii, cît și nota puternică de separație între cele două frunze suprapuse,

sînt la acest exemplar în număr incomparabil mai mare, datorită neatenției lucrătorului.

3. Cel de al treilea exemplar este și cel mai interesant, datorită scenelor sale figurate (fig. 3). Inv. 12687 — lungime 0,11 m, lățime maximă 0,069 m, grosime 0,008 m. Ceramică roșie-cărămizie, densă și ușoară. Urme de uzură pe alocuri, spart lateral în momentul descope-

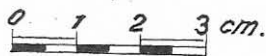

Fig. 3. Medalion figurat — oscilla.
Inv. 12.687 — lung. 0,11 m, lat. 0,069 m,
gros. 0,008 m.

Fig. 4. Același medalion.

ririi. Angobă roșie, destul de uniformă, păgubită într-o porțiune semi-circulară, sus, din fabricație sau datorită unei arderi secundare. Spatele, ușor albiat, netezit cu îngrijire. Pe față (delimitată de o margine simplă, în relief), apare o scenă figurată, dispusă în două registre. Cel superior este format de o scenă clasică de pescuit. Într-o barcă simplă, scundă, sînt figurați doi oameni, doi pescari, surprinși în plină activitate. La partea dinapoi, unul din ei, așezat pe bancă, ține o mîină în sus (cel mai probabil, desigur, pentru a ține visla, care nu apare însă clar, în orice caz într-o poziție ce asigură echilibrul bărcii), în timp ce la

provă este redat celălalt, ridicat în picioare, absorbit de munca pe care o execută, cu spatele arcuit; mâna stângă, depărtată de corp, îndreptată spre pupa bărcii, sugerează efortul de a scoate din apă ceva, iar dreapta, lăsată în jos, către apă, la nivelul provei, ține în pumn o ustensilă de pescuit, ieșită din apă și aflată pe punctul de a fi trasă cu totul în barcă.

Registrul inferior comportă de fapt două motive diferite, aparent fără legătură directă între ele. Primul, realizat exact sub barca din câmpul

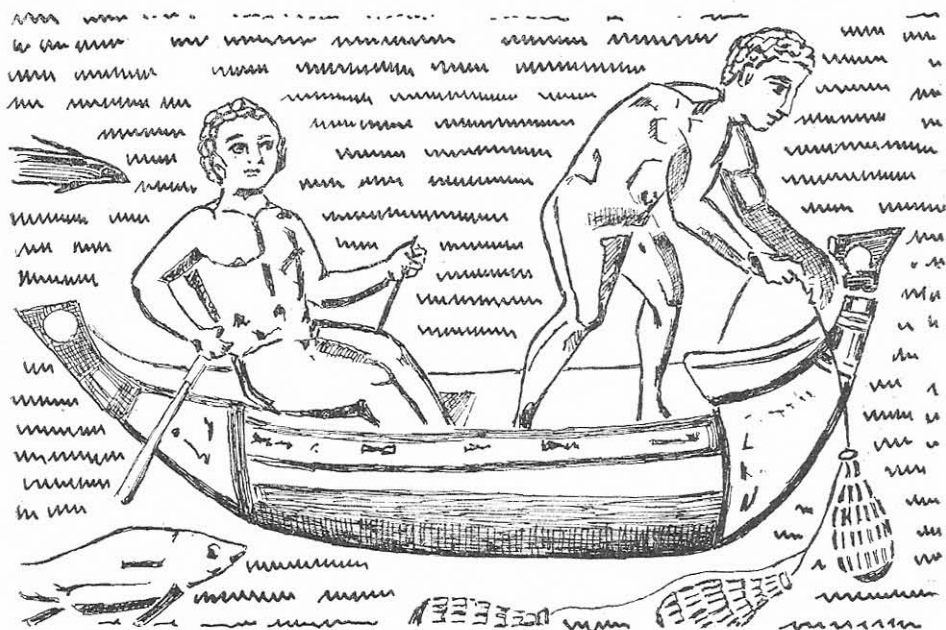

Fig. 5. Scenă pe pescuit realizată pe un paviment mozaicat descoperit în Tunis (Suza).

superior, înfățișează un om într-o poziție de lucru, de asemenea stînd așezat, cu mâinile îndoite din cot, în față, în care ține ceva; poziția umerilor și a capului, aplecat pentru a urmări lucrul respectiv, întărește impresia că individul se află în plină activitate. Cel de-al doilea subiect reprezintă doi pești mari, plasați (în poziție verticală) de-o parte și de alta a personajului, puțin sub barcă, la o înălțime care vrea să sugereze că tocmai ei formează obiectul acțiunii celor doi pescari.

Pentru descifrarea tîlcului ascuns al acestor reprezentări, am recurs la comparații care ne-au permis descifrarea cîtorva din variatele și interesantele aspecte pe care scenele cu pricina le ridică în fața noastră. În primul rînd, scena de pescuit își găsește asemănarea — mergînd

pină la identitate —| cu o scenă realizată pe un paviment mozaicat, descoperit în Africa de Nord (Tunis), la Suza (fig. 4) și datat în sec. III e.n.¹

Pe baza acesteia se poate avansa ipoteza că și în scena de pe medalionul tomitan, ustensila de pescuit folosită consta dintr-o sfoară sau funie mai lungă de care se atașau, la intervale mai mici sau mai mari, un gen de „săculețe“ din sfoară împletită, dispuse cu gura — mai strimțată — în jos și din care odată intrați, peștii nu mai puteau ieși. De asemenea, deși tipul de barcă diferă, în cazul de față, cele simple, aproape plate, cu prova ceva mai înălțată, din care un exemplar apare în medalionul de la Tomis, sînt prezente în multe alte mozaicuri tunisiene și cunoscute sub numele de „ratis“ sau „schedia“². În ceea ce privește reprezentările din cîmpul inferior, mai exact cei doi pești, amintim că o scenă asemănătoare este realizată pe o gemă descoperită la Romula (Reșca) în care apar doi pești în poziție verticală, plasați simetric însă în cîmpurile laterale ale unei „cruci“ excizate³. Dacă scena respectivă, diferă însă de cea care constituie obiectul interesului nostru expres prin amănunte ce pot fi atribuite și concepției de fond, nu numai unor modalități de lucru specifice, mult mai apropiată de subiectul nostru este imaginea oferită de reversul unei monezi descoperite în Oltenia, aflate acum în cabinetul numismatic al Institutului de arheologie din București, monedă emisă de orașul Bizanț în timpul împăratului Traian⁴. Dealtminteri cei doi pești, aproape identici cu cei din scena de pe medalion, apar numai pe monedele din Bizanț, în epoca imperială, în puține exemplare și se poate considera chiar că într-un fel și măcar pentru o anume perioadă, ei reprezentau chiar simbolul orașului⁵.

Din păcate, pînă în prezent nici-o raportare documentară nu ne-a ajutat să descifrăm secretul personajului reprezentat în poziție de lucru, în cîmpul inferior⁶.

¹ L. Foucher, *Navires et barques figurés sur des mosaïques découvertes a Sousse et aux environs*, Institut National d'archéologie et arts, Musée Alaoui, Tunis, 1957, p. 36—38.

² *Idem*.

³ P. Diaconu, *O „gemă“ descoperită la Romula. Studii și cercetări de numismatică*, vol. IV, Edit. Academia R.S.R., București, 1968, p. 279. Autorul consideră că respectiva gemă (produs foarte probabil al „industriei“ locale ce a continuat în epoca romană pînă către sfîrșitul secolului al III-lea) nu are caracter creștin.

⁴ B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie, Dacia*, N.S., XI, 1968, Edit. Academia R.S.R., București, p. 387.

⁵ Edith Schönert-Geiss, *Die Münzprägung von Byzantion*, Berlin, t. I, 1970, p. 75—77; II, 1972, p. 33 și urm. Informație datorată tov. profesor Bucur Mitrea, căruia îi mulțumim călduros pentru lămuririle suplimentare acordate.

⁶ Una din ipoteze, care ar elucida problema acestui personaj, privit în conexiune cu celelalte reprezentări din medalion, ar putea fi faptul că scena figurată s-ar referi la un prototip reluat și de iconografia creștină și relatat și în Noul Testament. E vorba de cei doi frați Iacob și Ioan care pescuiesc în barcă în timp ce tatăl lor Zevedeu (sau Zevedei) stă pe țârm reparîndu-și mreaja.

Oricum ar fi, atît ca fond cît și ca formă, medalioanele ceramice de la Tomis constituie, în stadiul actual al documentării noastre, apariții unice în țara noastră⁷.

În ceea ce privește rolul lor practic, credem că cele trei medalioane, lucrate cu ajutorul tiparelor, pot fi trecute, cel mai degrabă, în categoria așa numitelor „oscilla”⁸, lucru întărit și de faptul că ele au, fără îndoială, un caracter magico-religios, fiind folosite de posesorul lor drept talisman. (Ele se puteau purta fie izolat, fie toate trei atît la gît, cît și cu ajutorul unor inele, prinse de fibule, ca podoabe pur vestimentare). De asemenea, nu trebuie neglijată nici posibilitatea păstrării lor în casă, pe lîngă altarul cuvenit, menit în concepția stăpînului gospodăriei, a-i aduce noroc în practica zilnică a meseriei de pescar.

Ca datare, deși contextul lipsește, din nefericire, pe baza facturii materialului sîntem înclinați să atribuim cele trei medalioane — oscilla perioadei de sfîrșit a secolului I — începutul secolului II e.n.

Calitatea superioară a materialului și execuției pot constitui, în același timp, puncte de sprijin pentru ipoteza ajungerii lor aici ca obiecte de import, lucru întărit, măcar pînă la această dată, de caracterul unic al descoperirii, dar în stadiul actual al informării noastre este greu de stabilit dacă acestea sînt produse ale unui atelier din Bizanț sau provin din ateliere italice, care în epoca imperială timpurie, constituiau, cum bine știm, furnizoarele cele mai asidue de obiecte și ustensile pe cît de diferite ca material, pe atît de reușite meșteșugăresc, pentru marea majoritate a provinciilor imperiului.

În acest caz, dacă datarea medalioanelor — oscilla se verifică, ipoteza mai veche potrivit căreia în cadrul necropolelor tomitane, sectorul încadrat între actualele străzi I. Gh. Duca, Jupiter și B-dul Republicii ar fi fost folosit în mod predilect pentru înmormîntări în epoca romană timpurie, ar primi un argument în plus⁹.

⁷ Numai ca problemă de fond, putem aminti cele nouă ex voto-uri anatomice din lut ars, aflate în patrimoniul Muzeului de Istorie din Cluj, dar se știe clar că acelea provin din orașul etrusc Veii și datează, probabil, din anul 396 î.e.n. (Dr. E. Crișan, *Ex voto-uri anatomice de la Veii în Muzeul de Istorie Cluj, Acta Musei Napocensis*, VII, Cluj, 1970, p. 489). Se cunoaște de asemenea, un medalion ceramic circular, de mici dimensiuni (diam. 0,046 m) avînd bustul unei divinități în relief, care se purta probabil prins pe rochie, găsit într-un mormînt în tumul datat în sec. II î.e.n. (P. Alexandrescu, *Necropola tumulară de la Histria II*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1966, p. 192, XXVI 20. În Anglia, la Corbridge (Corstopitum), s-a găsit un tipar ceramic pentru medalioane reprezentînd o divinitate celtică (Taneis sau Tanasus), medalion ce se aplica însă pe pereții vaselor (J.M.C. Toynbee, *Art in Roman Britain*, Phaidon, London, 1963, p. 191, nr. catalog 161..

⁸ Este vorba de piese-medalion lucrate din diverse materiale legate mai ales de cultul lui Bacchus, socotit originar din Atica, și răspîndite ulterior în lumea romană odată cu numeroasele manifestări atribuite aceleiași divinități, ce se atîrnau mai ales în crengile pomilor aflați pe locul sărbătoririi (Daremberg-Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, Paris, p. 257).

⁹ M. Bucovală, *Noi mormînte de epocă romană timpurie la Tomis, Pontice 1*, 1968, pp. 270 și 303, cu harta respectivă.

MÉDAILLONS CÉRAMIQUES DÉCOUVERTS DANS UN TOMBEAU D'ÉPOQUE ROMAINE À TOMI

Résumé

L'auteur présente trois médaillons céramiques découverts dans un tombeau d'inhumation, étant orienté est-ouest, de la nécropole du nord-ouest de l'ancienne Tomi.

Toutes ces trois pièces ont forme de feuille et ont un orifice à accrocher, usé, ce qui dénote qu'on les a utilisées.

Elles sont exécutées à l'aide du moule, en céramique rouge, nuance brique, de bonne qualité, dense, légère, couverte d'engobe rouge. Deux d'entre elles, identiques, sont ornées de motifs stylisés dont on peut remarquer des feuilles d'acanthe et de lotus. Le troisième en est orné de figures en relief, de la façon suivante : dans la partie supérieure, une scène de pêche classique (deux individus dans une barque, l'un aux rames, l'autre sur le point de tirer un filet de pêche) ; le registre inférieur en présente un homme dans une position incertaine de travail (il tient quelque chose dans ses mains pliées). Les deux scènes sont encadrées par l'image de deux grands poissons, représentés en position verticale. Selon les qualités techniques, les médaillons datent à la fin du I-er siècle. — II-ème siècle n.e.

Conformément à l'opinion de l'auteur, il s'agit des soi-disant „oscilla“, pièces rapportées aux anciens cultes bachiques, d'Asie, transmis ultérieurement dans le monde romain également, de petites pièces, faites de divers matériaux (du bois, au début, ensuite de la céramique ou du métal), suspendues d'habitude aux arbres à l'occasion de la fête du dieu, à l'endroit de la cérémonie même. L'usage évident de l'orifice à suspendre dénote que les trois médaillons ont été soit gardés à la maison ou dans les temples, soit portés par leur possesseur même, pendant la vie, en guise de talisman, pour le préserver des malheurs. Uniques dans notre pays jusqu'à cette date, ils seraient arrivés à Tomi sur la voie des échanges commerciaux (à l'époque, apparaissent sur les monnaies de Byzance, en guise de symbole de la ville, deux poissons identiques à ceux du médaillon et les ateliers italiens sont les plus assidus fournisseurs de céramique de bonne qualité, ainsi, que d'autres marchandises supérieures).